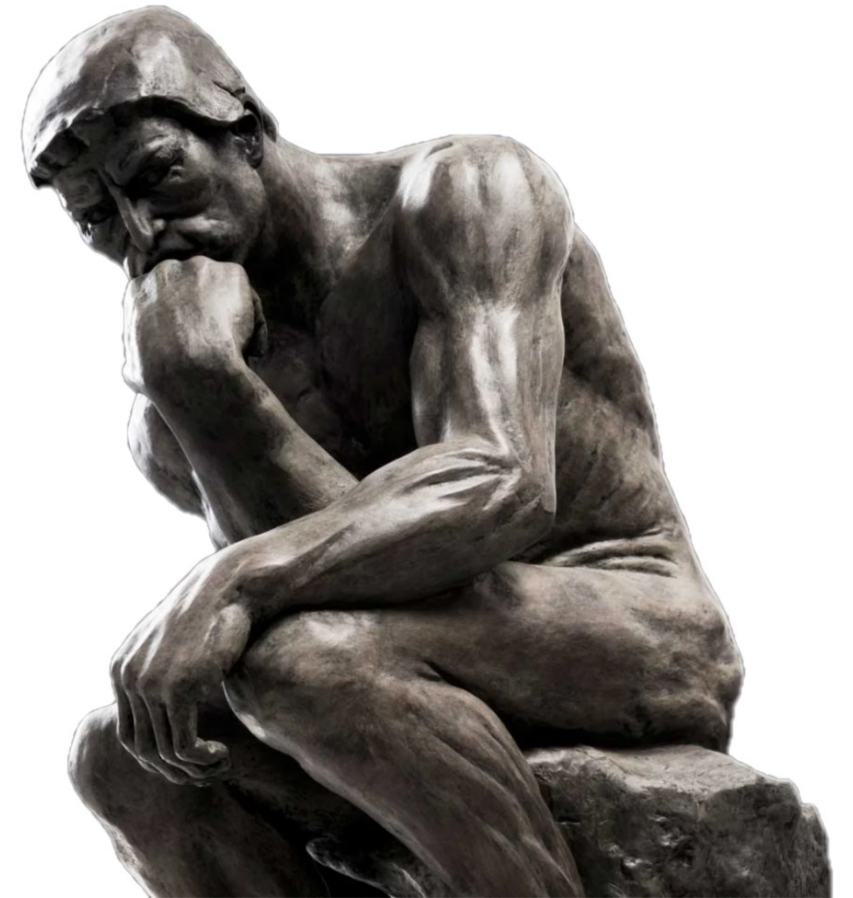


1. Co je filozofie? A k čemu?

Josef Petrželka, Katedra filozofie FF MU
Jarní semestr 2021



Obsah

1. Co je filosofie?

- A. Různé koncepce a „definice“ filosofie
- B. Srovnání: filosofie a ... věda, náboženství, umění
- C. Přehled témat či problémů filosofie a jejích disciplín

2. K čemu je filosofie?

- A. Co znamená to „k čemu“?
- B. Kompetence filosofie (a jejich historické proměny)

I. 1. Co je filosofie?

Co je filosofie?

Jednoduchá otázka, nesnadná odpověď – tři různé způsoby odpovídání:

A. Různé koncepce a „definice“ filosofie

- Pokus přesně, jednoznačně a stručně postihnout podstatu filosofie.

B. Srovnání: filosofie a ... věda, náboženství, umění

- Poukaz na shody/podobnosti a rozdíly ve vztahu k něčemu, co je nám možná lépe známo.

C. Přehled témat či problémů filosofie a jejích disciplín

- Představení obsahu toho, co si chceme vyjasnit, výčet otázek...

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

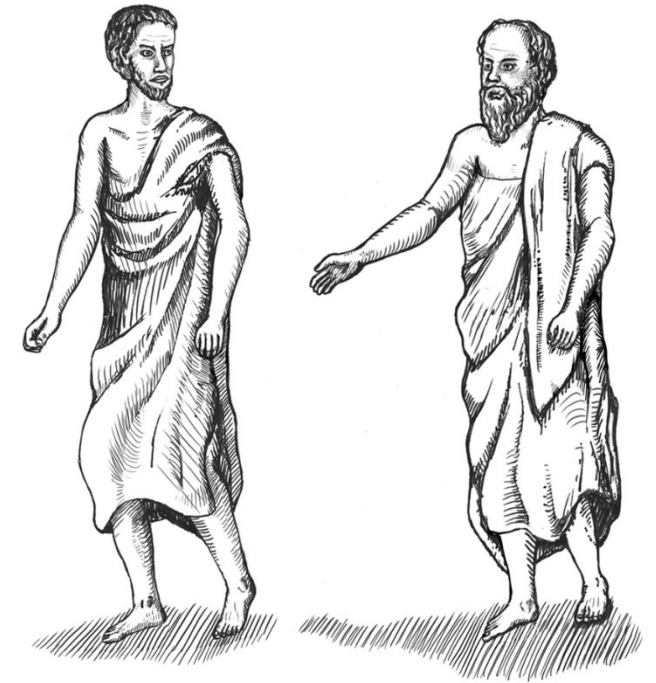
- **Neexistuje** jediná a všeobecně uznávaná definice filosofie!
 - Proč ne?
 - Smyslem a cílem jakékoli definice je přesně postihnout podstatu definované věci a právě jen této věci tak, aby pod definici nespádala žádná jiná věc.
 - To předpokládá, že mezi těmi jednotlivými „věcmi“ jsou jednoznačné hranice.
 - Ovšem skutečnost je možná komplikovanější a složitější...
 - ... a to nejen v případě filosofie – velké, možná neřešitelné problémy vyvstávají i při pokusech jednoznačně definovat např. estetiku či náboženství, ale i takové přírodní a na člověku nezávislé jevy, jako je život nebo planeta!
- Na následujících šesti snímcích si – jen jako ukázkou – představíme několik koncepcí či definic filosofie, a to jednak z doby antiky, jednak z doby moderní a (téměř) současné.
- Jedná se jen o ilustraci, není nutno si definice pamatovat.
- Důležité a užitečné bude až jejich závěrečné shrnutí a určitá analýza (viz „c. Shrnutí – typické motivy v definicích a koncepcích filosofie“).

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

a. Antika

▪ Sókratés:

- „Ten z vás, lidé, je nejmoudřejší, kdo jako Sókratés poznal, že jeho moudrost nestojí opravdu za nic.“
- „... že toto je dokonce největší dobro pro člověka, každý den vésti hovory o ctnosti a o ostatních věcech, o kterých vy mě slyšíte rozmlouvat a sebe samého i jiné zkoušet, a že život bez zkoušení není člověku hoden žití...“



© Michal Peichl, 2016



5

© Michal Peichl, 2016

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

a. Antika

▪ Platón:

- „... filosofové jsou lidé schopní chápati to, co jest ustavičně v týchž vztazích neproměnné, a nefilosofové ti, kteří toho nejsou schopni, nýbrž bez určitého směru se pohybují v oblasti množství a proměnlivosti...“
- „Nestanou-li se, děl jsem, v obcích filosofové králi nebo neoddají-li se nynější takzvaní králové a panovníci upřímně a náležitě filosofii a nepadne-li toto obojí v jedno, politická moc a filosofie, a těm četným duchům, kteří se nyní různě ubírají za jedním nebo druhým cílem, násilím v tom nebude zabráněno, není pro obce (...) konce běd a myslím, že ani ne pro lidské pokolení...“

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

a. Antika

■ Aristotelés:

• „Neboť jako dnes, tak v dřívějších dobách lidé začali filozofovat, protože se něčemu divili. Z počátku se divili záhadným zjevům, jež jim bezprostředně ukazovala zkušenost, a teprve potom ponenáhlu postupující naznačenou cestou dospěli i k záhadám významnějším... Ten pak, kdo pochybuje a diví se, má vědomí nevědomosti (...). Jestliže tedy lidé filozofovali, aby unikli nevědomosti, je zjevno, že usilovali o vědění proto, aby nabyli vědění, nikoli pro nějaký vnější užitek. (...) A tak vidíme, že tuto vědu [tj. filosofii] nevyhledáváme pro žádný jiný vnější užitek, nýbrž jako říkáme, že svobodný je člověk, jenž je pro sebe a nikoli pro druhého, tak i ona jenom je vědou svobodnou; jenom ona totiž je vědou pro sebe.“



Scénka ilustrující Aristotelovu (a Platónovu) představu o tom, jak filosofie vznikla a co to vlastně je. Viz <https://www.youtube.com/watch?v=RKA5R9iD2kc&t=7s>

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

b. Současnost (téměř)

- S. Kierkegaard (19. st.):
 - „Filosofie nám dává sebepochopení (soběporozumění).“
- *Ottův slovník naučný* (19./20. st.):
 - „Filosofie jest věda, která na základě výsledkův ostatních věd hledí sestrojiti jednotný názor světa. Cíl její vždy byl a bude, aby lidské poznatky spojila v přehledný celek, aby ze všeho vědění takto nasbíraného vyvodila poslední výslednici, z níž by vysvívalo, jak člověk v přívale dojmů životních se orientovati, jak na svět zírati, jak smýšleti a jednati má.“
- K. Jaspers (pol. 20. st.):
 - „Filosofovat znamená být na cestě. Otázky jsou ve filosofii podstatnější než odpovědi a každá odpověď se stává novou otázkou. ... Co to filosofie je, to nelze vědět jinak než vlastní zkušeností.“

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

b. Současnost (téměř)

- A. Anzenbacher (1981):
 - „Filozofie je kritická rozumová věda o podmínkách možnosti empirické skutečnosti jako celku.“
- *Filosofický slovník* (Olomouc: FIN 1995):
 - „Filosofie ... znamená především touhu po opravdovém vědění, jež by obsáhlo celou skutečnost a vyjevilo člověku smysl jeho života, počínání a usilování.“
- I. Blecha (*Filosofie*, 2002, s. 16):
 - „Filosofie je zvláštní myšlenkové úsilí, které si klade za cíl zkoumat jednotlivá jsoucna nikoli jako ostatní vědy v jejich dílčích projevech, ale z hlediska toho, že, jak a proč vůbec jsou, tedy z hlediska jejich bytí. Proto je první a základní filosofickou disciplínou tzv. ontologie – nauka o bytí.“

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

b. Současnost (téměř)

- W. Lawhead (*The Philosophical Journey*, 2000):
 - „Filosofie je
 1. hledání soběporozumění,
 2. láska k moudrosti a snaha o její dosažení,
 3. kladení otázek o významu našich nejzákladnějších pojmů,
 4. hledání základních přesvědčení, která budou racionálně odůvodněna.“
- M. Otisk (*Filosofie a její vybrané problémy*, 2007):
 - „Jest tedy patrné, že ani dnes dostupné texty, které uvádějí do filosofie, nejsou schopny podat bezvadnou definici filosofie. Nelze předpokládat, že rozmnožování výčtu těchto definic, či dokonce pokus o vlastní výměr, by vedl k lepšímu výsledku: Filosofie je minimálně velice obtížně definovatelná, je docela dobře možné, že již z povahy samotné filosofie plyne, že je nedefinovatelná...“

I. 1. A. Různé koncepce a „definice“

c. Shrnutí – typické motivy v definicích a koncepcích filosofie

- i. **specifická poznávací činnost**
 - „kritická rozumová věda“, „zvláštní myšlenkové úsilí“
- ii. **speciální předmět typově odlišný od předmětu jiných věd**
 - „zkoumat jednotlivá jsoucna nikoli jako ostatní vědy v jejich dílčích projevech, ale z hlediska toho, že, jak a proč vůbec jsou“, „jednotný názor světa“, „co jest ustavičně v týchž vztazích neproměnné“
- iii. **specifický účel a výsledek (v rámci osobního života člověka)**
 - „lidé filosofovali, aby unikli nevědomosti“, „sebepochopení (soběporozumění)“, „jak na svět zírat, jak smýšlet a jednat“, „smysl života, počínání a usilování“

I. 1. B. Srovnání: filosofie a ...

Smysl určení věci srovnáváním:

- Učinit si představu o tom, co je méně známé, mohu i tak, když vyjdu od něčeho známějšího a ukážu, čím se od něj to méně známé shoduje liší.
- Na druhou stranu zde musí být nějaká podobnost – nic by nám nepomohlo srovnání s něčím zcela odlišným, to bychom skončili u „ale to je něco úplně jiného“, aniž bychom se dozvěděli „co jiného“ to naše méně známé je.
 - Chceme-li např. lépe poznat určitý druh jablka mezi jinými druhy, nebude mít smysl jej srovnávat s hruškami.
- Filosofii lze smysluplně srovnat s **náboženstvím, vědou a uměním (beletrií)**, jež jsou jistě obecně známější, ale už ne např. se sportem či s módou (i když ty asi také všichni známe).
- Srovnání ovšem poukáže jen na shody se srovnávaným a odlišnosti od něj a nemusí postihnout (vnitřní) podstatu zkoumané věci (kterou očekáváme v definici).

I. 1. B. Srovnání: filosofie a ...

a. Filosofie a náboženství

- srovnání cíle, předmětu, formy, metod, proměn v dějinách

Cíl:	poznání skutečnosti (a místa člověka v ní) X určení úkolu člověka (v rámci skutečnosti)
Předmět:	v zásadě stejný – celek skutečnosti včetně člověka, člověk (a obklopující skutečnost)
Forma:	odborné texty (knihy, články) X rituály, náboženská praxe
Metody:	dedukce, pojmová analýza, hermeneutika, argumentace X výklad „posvátných textů“
Proměny:	proměna kladených otázek a témat vůbec, proměna odpovědí X lpění na tradici a „posvátných textů“, silná dogmaticnost

I. 1. B. Srovnání: filosofie a ...

b. Filosofie a **věda**

- srovnání cíle, předmětu, formy, metod, proměn v dějinách

Cíl: **stejný** – poznání skutečnosti (a místa člověka v ní)

Předmět: **v zásadě stejný** – celek skutečnosti včetně člověka; ovšem na straně vědy striktně rozčleněný do mnoha dílčích věd

Forma: **stejná** – odborné texty (knihy, články)

Metody: dedukce, pojmová analýza, hermeneutika, argumentace **X**
velmi specifické metody pozorování i zpracování empirických dat; modelování, experiment

Proměny: proměna kladených otázek a témat vůbec, proměna odpovědí **X**
jednoznačný postup poznání co do tematické šíře i hloubky odůvodnění poznatků

I. 1. B. Srovnání: filosofie a ...

c. Filosofie a **umění** (beletrie)

- srovnání cíle, předmětu, formy, metod, proměn v dějinách

Cíl:	(objektivní a obecné) poznání skutečnosti (a místa člověka v ní) X (subjektivní) zobrazení lidského světa a emocionální působení
Předmět:	podobný – celek skutečnosti včetně člověka X především individuální lidský svět, ale (někdy více, někdy méně) v rámci celku skutečnosti
Forma:	velmi podobná – odborné texty (knihy, články) X knihy a jiné texty (avšak bez odborných náležitostí)
Metody:	dedukce, pojmová analýza, hermeneutika, argumentace X tvůrčí (někdy i iracionální) aktivita
Proměny:	proměna kladených otázek a témat vůbec, proměna odpovědí X střídání uměleckých směrů a žánrů

I. 1. C. Přehled témat a disciplín filosofie

Smysl určení věci přehledem:

- Zkoumanou věc můžeme blíže poznat také tak, že ukážeme, co všechno k ní patří, z čeho všeho se skládá, co všechno obsahuje.
- Tak určitě získáme celkový přehled, ale ne nutně i pochopení toho, co je v dané věci důležité a ústřední (to je opět nevýhoda vůči definici).
- Následující představení disciplín a problémů filosofie je seřazeno podle postupu výuky – od (doufáme!) atraktivnějších témat k abstraktnějším.
- Z hlediska vlastní filosofické tradice a vlastního filosofického významu by však na prvních třech místech byly ontologie, epistemologie, etika.

I. 1. C. Přehled témat a disciplín filosofie

a. Etika

- problémy morálního jednání, hodnot, např. „jak správně žít“, „v čem spočívá dobro“ atd.

b. Sociální a politická filosofie

- problém společenské spravedlnosti a problém spravedlivého uspořádání společnosti, svoboda, rovnost, moc, autorita, lidská a občanská práva, kolektivismus, individualismus, totalitarismus, stát, ideologie

c. Filosofická antropologie

- obecné otázky po podstatě člověka (např. vztahu „duše“ a těla), jeho místě ve světě, po limitech a možnostech jeho zdokonalení atd.

d. Epistemologie (gnoseologie)

- otázky po metodách získávání, po kvalitách a způsobech komunikace poznatků, např. „co je vědění“, „co je pravda“ atd.

I. 1. C. Přehled témat a disciplín filosofie

e. Filosofie vědy

- jak rozlišit vědecké tvrzení od nevědeckého, jak se dosahuje pokroku ve vědě atd.

f. Filosofie mysli

- jaký je vztah mezi myslí a tělem, jak může nějaký fyzický proces způsobit určitý psychický stav, a také naopak, jak může něco psychického účinně působit na fyzickou stránku člověka atd.

g. Filosofie jazyka

- otázky po vztahu jazyka a věcí, významech jazykových výrazů atd.

h. Ontologie (metafyzika)

- zabývá se otázkami jako „co existuje“, „jak to existuje“, „jaké jsou vlastnosti jsoucen“, „co je principem veškeré skutečnosti“ atd.

I. 1. C. Přehled témat a disciplín filosofie

i. Filosofie umění

- co je umění, umění a emoce, umění a morální hodnoty

j. Filosofie dějin, filosofie práva

- speciálnější disciplíny, zabývají se mj. obecnými a metodologickými otázkami daných oblastí (např. mají dějiny nějaký cíl?, jaký je původ právních norem?)
- těmito disciplínami se náš kurz blíže nezabývá

I. 2. K čemu je filosofie?

Když už víme (aspoň tak trochu), co filosofie je, můžeme se zeptat, k čemu je. A k čemu může být užitečná i vám.

A. Co znamená to „k čemu“?

B. Kompetence filosofie (a jejich historické proměny)

I. 2. A. Co znamená „k čemu“?

- „K čemu to je?“ „To není k ničemu.“
 - To jsou v každodenním životě velmi častá vyjádření. Přitom se jaksi automaticky předpokládá, že je jasné, co se myslí tím „k čemu“.
 - Tedy by mělo být jasné a samozřejmé, v jakém vztahu či kontextu se o dané věci vyjadřujeme.
 - To ale tak úplně samozřejmé nebude. Posud'te sami podle následujících výpovědí o filosofii, v nichž je to „k čemu“ vždy výslovně určeno.

I. 2. A. Co znamená „k čemu“?

- „K čemu je mi (užitečné) studium filosofie?“
 - Studium filosofie **je** velmi užitečné (přímo nezbytné) **ke splnění všech podmínek bakalářského studia na MU.**
 - Studium filosofie **není** příliš užitečné **k nalezení lukrativnějšího zaměstnání.**
 - Studium filosofie určitě **není** nezbytné a asi ani příliš užitečné **k přežití jednotlivce** a jeho rodu.
 - Studium filosofie nebylo a **není** nezbytné ani **k přežití druhu** Homo sapiens.
 - Studium filosofie **je** velmi užitečné **ke kultivaci myšlení** (a následně snad i jednání), jež spočívá mj. ve vnímání skutečností v širším kontextu a v rozlišování (a respektování) různých perspektiv.
 - Studium filosofie **je** rozhodně užitečné až nezbytné **k získání ucelenějšího a věcně a argumentačně podloženého pohledu** na život a skutečnost.
- Otázka na vás: Která z těch „k čemu“ jsou pro vás důležitá, příp. které z nich je pro vás vůbec nejdůležitější?

I. 2. A. Co znamená „k čemu“?



- Sókratés pečuje o duši ševce (© Michal Peichl, 2016)
- Švec pracuje, vyrábí boty.
- Sókratés se s ním chce bavit o filosofických otázkách (etických otázkách, např. jaká je spravedlivá cena a co je vůbec spravedlnost).
- **K čemu** to nebohému ševci bude?!

I. 2. B. Kompetence filosofie (a jejich historické proměny)

- Antika
 - filosofie jako **celek a souhrn veškerého poznání** + jako **způsob života**
- Novověk
 - rozvoj techniky → speciální vědecké pozorovací a měřicí přístroje (dalekohled, mikroskop, urychlovače částic) → postup vědeckého poznání → oddělení vědeckých poznatků od filosofie jako celku vědění → **postupné zúžení a proměna předmětu filosofického zkoumání**
- 20. století a současnost
 - filosofie se soustředí na:
 - **zkoumání jazyka** (analytická filosofie)
 - **zkoumání vědomí a podstaty mentálních stavů** (fenomenologie, filosofie mysli)
 - **etické a společensko-politické problémy** (existencialismus, aplikovaná etika, sociální filosofie)

I. 2. B. Kompetence filosofie (a jejich historické proměny)

- A k čemu může filosofie sloužit nefilosofům?
 - pojmová práce (definice, rozlišování a porovnávání různých významů slov apod.)
 - metodologie (zvláště metodologie práce s promluvou/textem, rozlišování různých perspektiv apod.)
 - argumentace (co lze a co nelze logicky odvodit z daných východisek, jakých argumentačních chyb či faulů je třeba se vyvarovat apod.)
 - Tyto tři body přispívají ke zmíněné **kultivaci myšlení**, a v důsledku k vytvoření onoho **ucelenějšího a věcně a argumentačně podloženého pohledu** na život a skutečnost.
 - orientace v morální problematice (eutanazie, autonomní auta...) a problematice hodnot
- Filosofie ovšem musí přiznat, že její nabídka je zajímavá jen pro toho, kdo má **zvědavého ducha, klade si otázky a touží porozumět** věcem nad rámec všedního života





Shrnující otázky

- Jakými způsoby je možno odpovídat na otázku „co je filosofie“ (a vůbec na otázku „co je X“)?
- Jaké typické motivy se opakovaně objevují v definicích filosofie?
- Srovnání s čím může být užitečné pro zodpovězení otázky „co je filosofie?“ a proč právě s těmito oblastmi kultury?
- Co má filosofie společného s náboženstvím, vědou a uměním a čím se od nich liší?
- Na co se vlastně ptáme, když se ptáme, k čemu je filosofie?
- A k čemu tedy filosofie může být v dnešní době?
- A k čemu je filosofie vám osobně?



Doplňující a rozšiřující literatura (pro nové fanyanky a fanoušky filosofie)

- Jaspers, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha : Karlova univerzita, 1991.
- Otisk, Marek. *Filosofie a její vybrané problémy. Úvod do filosofie*. Ostrava: Ostravská univerzita 2007.
- Popkin, Richard. *Filozofie pro každého*. Praha: Ivo Železný, 2000.

**Na viděnou příště v MS Teams nad
etickými otázkami!**

M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A